

- людина своїми справами може сприяти як збереженню, так і несвідомій руйнації природного балансу, як на рівні місцевості власного проживання, так і на рівні всієї біосфери;
- нормальний розвиток, здоров'я та життя людини прямо залежить від нормального функціонування екосистем;
- кожен несе відповідальність за збереження природи й раціональне її використання під час господарській діяльності.

Теоретичний матеріал, з яким учні демократичних шкіл ознайомлюються під час вивчення дисциплін природничого циклу та практичні навички, яких вони набувають, працюючи в творчих майстернях, сприяють формуванню та становленню екологічної свідомості.

Список використаних джерел

1. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Наталя Михайлівна Лавриченко. – К. : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
2. Gribble D. Real Education. / David Gribble – London : Libertarian Education, 1998. – 259 p.
3. Mintz J. No Homework and Recess All Day // Jerry Mintz – New York : AERO, 2003.

УДК 373.5.06(4)(043.5)

К.А. Балтремус, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри екології, природничих та математичних наук
КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

В статті наголошується на важливості формування екологічної свідомості як складової соціальної компетентності учнів в процесі їх позитивної соціалізації. Висвітлено європейську довідкову систему ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Перелічено ключові компетентності, які повинні набуватись учнями на момент закінчення формального навчання. Окреслено принципи особистісно орієнтованого змісту навчально-виховного процесу середніх шкіл.

Ключові слова: Європейська довідкова система компетентностей, екологічна свідомість, соціальна компетентність, соціалізація учнів, зміст освіти.

Сучасна освіта покликана забезпечити не лише знання, а й сформувати готовність до життя в умовах полікультурного середовища, зі сформованим світоглядом, екологічною свідомістю, здатністю вільно орієнтуватися в складних проблемах сучасного світу та розуміти власне місце в ньому. Йдеться про формування в молоді життєво важливих здібностей, які трактуються міжнародною педагогічною спільнотою як ключові компетентності, а соціальна компетентність займає чільне місце в їх переліку.

Роздуми щодо необхідності формування в учнів компетентностей, а не лише трансляції обсягу знань в межах освітнього процесу, були висловлені у 1996 р. ЮНЕСКО, яка представила доповідь Міжнародної комісії з освіти XXI ст. "Освіта. Прихований скарб", відомої як доповідь Ж. Делора. У цій доповіді було сформульовано 4 вихідних положення, на яких повинна ґрунтуватися сучасна освіта: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити. Ці положення представляють глобальні компетентності [4].

В цьому ж році інша міжнародна організація, що працює на теренах Європи, – Рада Європи – також наголосила на необхідності набуття молодими європейцями ключових компетентностей. У доповіді "Ключові компетентності в Європі", проголошеній на симпозіумі, присвяченому проблемам середньої освіти, було запропоновано перелік з 5-ти груп ключових компетентностей, якими мають володіти молоді люди: політичні та соціальні компетентності (включаючи екологічну свідомість); компетентності, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві; компетентності, що стосуються усного та письмового спілкування; компетентності, пов'язані з розвитком інформаційного суспільства; здатність вчитися впродовж життя.

Європейський Союз також активно долучився до розвитку компетентнісної ідеї. Результатом тривалих дискусій та досліджень стало затвердження Європейським парламентом у 2006 р. Європейської довідкової системи ключових компетентностей для навчання впродовж життя. Документ визначає "компетентність" як "комбінацію знань, вмінь та ставлень у відповідному контексті", а "ключові компетентності" як такі, що їх потребують індивіди "для особистісного розвитку, активного громадянства, соціальної інтеграції та зайнятості" [2]. Визначення ключової компетентності свідчить про те, що соціальні характеристики та екологічна свідомість особистості розглядаються ЄС як надзвичайно важливі для життя в сучасному суспільстві. Європейська довідкова система складається з 8-ми ключових компетентностей: здатність спілкування рідною та іноземною мовою; математична компетентність та базові компетентності в галузі науки та техніки; цифрова компетентність; навчатися вчитись; міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетентності; громадянська компетентність; підприємливість; культурна виразність [5]. Наведений перелік свідчить про те, що міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетентності входять до переліку ключових компетентностей, які повинні набуватись на момент закінчення формального навчання громадянами ЄС на рівні, що озброїть їх для дорослого життя та слугуватиме основою для подальшої освіти в системі навчання впродовж життя. Тому міжособистісна, міжкультурна та соціальна компетентності визначаються як такі, що охоплю-

ють усі форми поведінки, що надають можливість особистості брати ефективну та конструктивну участь у соціальному та трудовому житті, особливо в ускладнених суспільних умовах, та, у разі необхідності, вирішувати конфлікти. Відповідно до цього, знаннями, вміннями та ставленнями, які визначають соціальну компетентність та її важливу складову - екологічну свідомість – є такі:

- **Знання:** для успішної міжособистісної та соціальної співучасті важливим є розуміти норми поведінки та манери, які є загальноприйнятими в різних спільнотах та середовищах (наприклад, на роботі), а також бути обізнаним з базовими концепціями щодо індивідів, груп, робочих організацій, гендерної рівності, суспільства, культурних цінностей та оточуючого середовища. Важливим є розуміння багатокультурних та соціо-економічних вимірів європейських суспільств, а також те, яким чином національна культурна ідентичність взаємодіє з європейською ідентичністю. особистісне та соціальне благополуччя вимагає розуміння того, як індивіди можуть забезпечити собі оптимальне фізичне та ментальне здоров'я, зокрема в якості ресурсу для себе та власної сім'ї, а також знання, яким чином здоровий спосіб життя може цьому сприяти, тобто знання екології людини. Формування екологічної свідомості залежить від екологічної інформації, яка може забезпечувати різний ступінь екологічних знань, різну їх глибину, ґрунтовність, залежно від індивідуальних властивостей та професійної належності.

- **Вміння:** ядром соціальної компетентності є вміння конструктивно спілкуватися в різних середовищах, висловлювати та розуміти різні погляди, бути здатними викликати довіру при веденні переговорів та співпереживати. Індивіди повинні вміти долати стрес та розпач, виражаючи це в конструктивний спосіб, вміти розрізняти особистісну та професійну сфери а також розуміти необхідність збереження середовища власного існування та його біорізноманіття. На базі екологічної свідомості формується екологічне мислення і, як слідство, екологічний світогляд. Він залежить від того, що знаходилося в основі його формування – наукові знання, вищі етичні принципи, мистецтво або релігійне спрямування. Тому екологічний світогляд базується як на об'єктивній науковій інформації, так і глибинних моральних принципах людини і інтуїтивно-мистецького сприйняття природи.

- **Ставлення:** у сенсі ставлення соціальна компетентність ґрунтується на співробітництві, позитивному сприйнятті та цілісності. Компонентами соціальної компетенції є: а) активне спілкування учнів; б) здатність приймати рішення; в) конструктивне вирішення конфліктів; г) уміння ставити мету і досягати її; д) дбайливе ставлення до оточуючого середовища; е) контроль власної поведінки [1].

Сутність етичних законів, і зокрема екологічної етики, чудово відображено в концепції А.Швейцера "Благоговіння перед життям". Основні постулати цієї концепції полягають в наступному:

- Реальний світ – це світ повний життя.
- Людина про світ знає тільки те, що все існує, як і вона сама, є проявом волі до життя.
- Її пасивне відношення до світу виражається в духовному зв'язку із світом, її активне відношення – усвідомлення свого життя в єдності з життям усього живого.
- Розпочинаючи замислюватись про таємницю свого буття, людина вже не може відноситись до свого та іншого життя інакше, ніж відповідно до принципу "Благоговіння перед життям", цей принцип формує відповідний світогляд людини.
- Для людини життя стає священним на будь-якій межі цінностей, тобто її поведінка максимально направлена на збереження життя і його руйнування лише в силу особливої необхідності (виживання) [] .

Деякі філософські та релігійні положення щодо виникнення екологічних проблем та ролі людини в їх подоланні розглядали також Ф.С. Войно-Ясенецький, А.Л. Дворкін, М.М. Кисельов, В.В. Шаронов. Ними підкреслено, що екологічна свідомість органічно синтезує усі попередні типи свідомості: міфологічну (магічну), релігійну, наукову – та повинна мати синкретичну природу.

Ідеї неперервної екологічної освіти розвиваються в роботах вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів, таких як В.В. Вербицький, Е.В. Гірусов, М.І. Дробноход, А.М. Захлебний, І.Д. Зверев, І.А. Зязюн, Б.І. Іскаков, О.В. Киричук, М.М. Кисельов, Г.А. Ковальов, В.С. Крисаченко, Б.Т. Лихачов, Л.Б. Лук'янова, А.М. Львовичкіна, М.М. Моїсєв, В.Ф. Моргун, Н.Г. Ничкало, В.І. Павлов, Г.П. Пустовіт, М.Ф. Реймерс, В.В. Рибалка, О.Г. Солодухова, І.Т. Суравєгіна, В.О. Сухомлинський та ін. Вони свідчать про необхідність внесення певних змін у навчально-виховні плани загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, що відповідають закономірностям розвитку екологічної свідомості учнів.

О.С. Мамешина визначає екологічну свідомість як вищий рівень психічного відображення природного та штучного середовища, свого внутрішнього світу, рефлексії щодо місця і ролі людини в світі Природи, а також здатність до саморегуляції даного відображення [6]. Екологічна свідомість зумовлена зовнішніми та незалежними від людини екологічними чинниками, які відбиваються крізь призму її внутрішнього світу. Екологічна свідомість реалізується в структурі різноманітних ставлень людини до оточуючого життєвого середовища, обумовлює та детермінує поведінку і діяльність на основі саморефлексії. Екологічний свідомості притаманний соціокультурний характер, який формується філогенетичним шляхом, закріплюється в культурно-історичному досвіді людства та засвоюється індивідуально в процесі онтогенезу.

До основних структурних компонентів екологічної свідомості віднесено потребнісно-мотиваційний, світоглядний та когнітивний компоненти. До потребнісно-мотиваційного компонента екосвідомості особистості віднесено потребу в оволодінні екологічними знаннями та професійну спрямованість учнів у сфері екологічної діяльності. Світоглядний компонент включає в себе проекологічні цінності та біо- й антропоцен-

тричну орієнтацію свідомості, уявлення учнів про екологічну культуру та життєве середовище. Когнітивний компонент екоосвідомості містить у собі такі складові, як екологічне мислення, креативність та її особистісні особливості, екологічні уявлення та розвинуті екологічні поняття учнів.

Базовим інструментом формування екологічної свідомості у школах є зміст освіти. Освітні заклади діляться багатим досвідом щодо формування в учнів тих соціальних якостей, які складають зміст розглянутих соціальних компетентностей. Йдеться про спроможність індивідів брати активну участь у соціальному житті суспільства, володіти нормами поведінки, загальноприйнятими в ньому та навичками міжкультурного спілкування, цінити культурне розмаїття, берегти природу та поважати інших людей, що засвідчує успішне протікання соціалізаційних процесів.

Таким чином, соціальна компетентність та розвинена екологічна свідомість розглядається міжнародною спільнотою як основоположна характеристика особистості і є обов'язковою умовою нормального функціонування індивіда в суспільстві, а освіті відводиться одна з основних ролей у її формуванні.

Список використаних джерел

1. Horner R., Vincent C., Sugai, G. Overview of Positive Behavior Support. – Convention of the Council for Exceptional Children, New York, USA, 2002. – P. 77 – 79.
2. Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework – Brussels: European Commission, 2005. – Available at: <http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>.
3. Korn C. Alternative American Schools: Ideals in Action / Claire V. Korn – Albany, NY : State University of New York Press, 1991. – 96 p.
4. Делор Ж. Образование : необходимая утопия / Жак Делор // М. : Педагогика. – 1998. – № 5. – 32 с.
5. Локшина О.І. Розвиток компетентнісного підходу в європейській освіті / Збірник матеріалів з досвіду управлінської діяльності та методичної роботи. До підсумкової колегії Міністерства освіти і науки України. – Чернівці: Видавничий дім Букрек, 2007. – С. 12 – 23.
6. Мамешина О.С. Психологічні особливості формування екологічної культури учнівської молоді // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Збірник наукових праць / За редакцією І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. – Київ. - 2009. – С.650 - 660.
7. Швейцер А. Благоговение перед жизнью / Изд. "Прогресс", 1992. – 576 с.

УДК 373.5.091.313:57

Н.В. Баюрко, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри біології,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ІНТЕГРАЦІЯ ЗНАТЬ ЯК ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто основні підходи до інтегрованого навчання в середніх закладах освіти. Розкрито практичну цінність бінарних уроків у активізації пізнавальної діяльності учнів і як форми організації ефективної системи екологічної освіти у старшій школі. Розкриваються характерні особливості методики проведення бінарного уроку, потенційні можливості щодо інтеграції змісту навчального матеріалу на основі реалізації міжпредметних зв'язків.

Ключові слова: бінарний урок, інтеграція знань з біології, екології і математики, екологічна освіта.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Формування у кожної дитини екологічної свідомості, яка виявляється в екологічних знаннях, емоційно-ціннісному ставленні до природи, уміннях і навичках екологічно доцільної поведінки і практичної діяльності у навколишньому середовищі, є невіддільною частиною загальної системи освіти і виховання.

Проблему інтеграції природничих, фундаментальних, гуманітарних і спеціальних дисциплін слід розглядати в контексті сучасних провідних тенденцій світової педагогічної системи і традицій національної освіти.

Для сучасного етапу реформування освіти в Україні характерним є пошук шляхів вдосконалення змісту, форм, методів і засобів навчання учнів і, водночас, зростання обсягу навчальної інформації та зменшення часу, відведеного для її засвоєння. Ідея інтегрованого навчання, що передбачає формування цілісної системи знань і вмінь учнів, розвитку їхніх креативних здібностей та пізнавальних можливостей, висвітлюється у низці документів, зокрема у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011), Концепції екологічної освіти України (2001), Концепції Нової української школи (2016), у нових навчальних програмах для старшої школи. Так, з 2018 року запроваджено інтегрований курс «Природничі науки» для учнів 10-11-х класів. Організація освітнього процесу здійснюється на засадах компетентнісного, діяльнісного підходів, реалізації наскрізних змістових ліній [6, 7, 8].

Аналіз сучасних педагогічних реалій дає можливість стверджувати, що ефективність освітнього процесу значною мірою зумовлюється активністю учнів під час сприйняття, глибокого осмислення і засвоєння матеріалу, а також здатністю застосувати отримані знання у практичній діяльності. За умов зниження інтересу